

پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان
(علمی- پژوهشی)

سال هفتم، شماره‌ی اول (پیاپی ۱۵)، بهار و تابستان ۱۳۹۷

«ویژه‌نامه‌ی زبان فارسی به‌عنوان زبان اول»

طراحی انگاره‌ی نظری برنامه‌ی درسی با رویکرد کارآفرینی برای درس فارسی دوره‌ی ابتدایی

آسیه السادات مدرسی سریزدی

دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی- گروه علوم تربیتی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران

عزت‌الله نادری

استاد گروه علوم تربیتی- واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی

مریم سیف نراقی

استاد گروه علوم تربیتی- واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی

قدسی احقر

دانشیار سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی- پژوهشگاه مطالعات

چکیده

هدف این تحقیق ارائه‌ی الگوی برنامه‌ی درسی کارآفرین‌محور در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی می‌باشد. چراکه اهمیت و جایگاه زبان فارسی به‌عنوان پیام‌آور جلال و عظمت فرهنگ ایرانی و حافظ وحدت و هویت ملی، بر کسی پوشیده نیست و کتاب درسی فارسی، در عین حال که عمده‌ترین منبع یادگیری فراگیران در زمینه‌ی «خواندن» و «پرورش مهارت‌های درک مطلب» است؛ ایفاگر نقش‌ها و فعالیت‌های گوناگون برای تحقق اهداف و مهارت‌های زندگی است تا با توجه به اهمیت دوره‌ی ابتدایی در زندگی افراد، دانش‌آموزان را برای زیستن متعالی آماده کند و در جهت تقویت مهارت و نگرش کارآفرینانه‌ی آنان نقش مؤثری ایفا کند. این پژوهش، تحقیقی کاربردی و از حیث روش، تحلیلی و زمینه‌ای می‌باشد. در این مقاله، بررسی مطالعات انجام شده در زمینه‌ی کارآفرینی، طراحی برنامه‌ی درسی (به‌طور خاص برنامه‌ی درسی درس فارسی) و نظریه‌های مختلف صاحب‌نظران، منجر به ایجاد یک دیدگاه نظری در مورد برنامه‌ی درسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی در درس فارسی گردیده است که در قالب الگوی برنامه‌ی درسی طراحی شده به برنامه‌ریزان درسی و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت پیشنهاد می‌شود. لازم به ذکر است الگوی پیشنهادی به ۴۹ نفر از متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی استان یزد ارائه شد تا میزان تناسب الگوی پیشنهادی مورد بررسی قرار گیرد. در همین راستا، پرسش‌نامه‌ای حاوی ۷۵ گویه طراحی و به گروه موردنظر ارائه گردید. میانگین پاسخ‌ها نشان می‌دهد که از نظر متخصصان مربوطه الگوی پیشنهادی بر اساس مؤلفه‌های دانش، نگرش و مهارت کارآفرینی بسیار مناسب می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ی درسی، درس فارسی، کارآفرینی، الگو

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۷/۰۲/۰۱

eznaderi@hotmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۸/۲۵

رایانشانی نویسنده مسئول (عزت‌الله نادری):

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکتری خانم آسیه السادات مدرسی سریزدی می‌باشد.

۱. مقدمه

سیر تحولات کنونی جوامع را به سمتی سوق می‌دهد که نیازمند آموزش مهارت‌هایی است که با کمک آن بتوان همگام با توسعه‌ی علم و فناوری به پیش برود. هدف باید پرورش انسان‌هایی باشد که بتوانند به‌خوبی با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و با بهره‌گیری از دانش جمعی و تولید افکار نو مشکلات را از میان بردارند. بدیهی است برای همگامی با این تحولات، ارائه‌ی ایده‌ها و نظریه‌های جدید و بازسازی علوم مختلف امری اجتناب‌ناپذیر می‌باشد (Modarresi & Modarresi, 2016, p.1).

کودکان در هر جامعه‌ای نیروهای سرنوشت‌ساز و آینده‌ساز جامعه هستند. نیروهایی که می‌توانند جامعه را به سمت پیشرفت و کمال یا برعکس به سمت عقب ماندگی و افول پیش ببرند. در راستای رسیدن به ترقی فرد و جامعه از جمله مهم‌ترین مهارت‌هایی که هر کودک باید به آن مجهز باشد، مهارت کارآفرینی است. شواهد بسیاری وجود دارد که اثبات می‌کند آموزش کارآفرینی در افزایش نگرش کارآفرینانه‌ی افراد و در نتیجه افزایش احتمال وقوع کارآفرینی اثرگذار است. دوره‌ی ابتدایی مهم‌ترین دوره در تمام نظام‌های آموزش و پرورش جهان محسوب می‌شود (Estiri, 2010, p.3) و از نظر تعداد معلمان و دانش‌آموزان تحت پوشش و نیز اثرگذاری این دوره بر زندگی و دوران تحصیل، از جایگاهی خاص برخوردار است (Jafari Moghdam & Fakharzadeh, 2011, p.48). به همین دلیل باید برنامه‌های آموزشی دوره‌ی دبستان در راستای آگاهی و تقویت نگرش به سوی کارآفرینی هدف‌گذاری و اجرا شوند (Arasti et al., 2015, p.593). ادغام آموزش کارآفرینی در برنامه‌ی درسی مدارس موجب غنی‌سازی تجارب یادگیری فراگیران و افزایش ارتباط میان مدرسه و صنعت و کشاورزی است و نیز فرصتی برای آزمون محتوا و روش‌های تدریس کارآفرینی به خاطر تازگی موضوع ایجاد می‌کند (Yaghoubi Najafabadi, 2010, p.31). براساس نظر کوریسکی (۱۹۹۰) به‌منظور تشویق آموزش کارآفرینی در مدارس ابتدایی باید تأکید بر ایجاد مهارت‌های تفکر واگرا در دانش‌آموزان باشد. اینجا است که دانش‌آموزان با رفتار و تفکر کارآفرینانه درگیر می‌شوند و بنیاد مهارت‌های کارآفرینی در آن‌ها شکل می‌یابد (Abd Hamid, 2013, p.9).

از سوی دیگر توجه به کتب درسی در راستای توسعه‌ی کارآفرینی در مدارس ابتدایی، ضرورت بسیار دارد (Altbach et al., 1991, p.97). زیرا کتاب‌های درسی مهم‌ترین رسانه‌ی آموزشی است (Noorian, 2007, p.358) که علاوه بر فراهم ساختن بسیاری از خدمات اطلاعاتی لازم، نگرش‌ها و حساسیت‌های افراد را شکل می‌دهند و در تثبیت و شکل‌گیری نوعی نظام ارزشی خاص در درون انسان‌ها سهم بسزایی دارند (Bayat et al., 2013, p.53). کتاب‌های درسی همچنین باید از طریق ایجاد فرصت‌ها و فعالیت‌های یادگیری انفرادی و گروهی مهارت‌های ذهنی و عقلانی سطوح بالاتر را در فرد تقویت

کنند (Sajjadi and Sahraei, 2014, p.75). کتاب درسی فارسی، در عین حال که عمده‌ترین منبع یادگیری فراگیران در زمینه‌ی «خواندن» و «پرورش مهارت‌های درک مطلب است» (Debbaie et al., 2010, p.30)؛ «ایفاگر نقش‌ها و فعالیت‌های گوناگون برای تحقق اهداف و مهارت‌های زندگی است تا دانش‌آموزان را برای زیستن متعالی آماده کند و از همین‌رو می‌تواند در جهت تقویت نگرش کارآفرینانه دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی نیز نقش مؤثری ایفا کند» (Jafari Moghdam & Fakharzadeh, 2011, p.48).

با توجه به اهمیت مطالب ذکر شده در بالا و با توجه به پیشینه‌ی تحقیقات انجام شده؛ برای اتخاذ یک استراتژی کارآمد در امر آموزش کارآفرینی به کودکان و دانش‌آموزان در ایران، باید به طراحی الگوها و برنامه‌های آموزشی و درسی پرداخت. برنامه‌هایی که در فرآیند تهیه‌ی آن، اصول حاکم بر نظام ارزشی و فلسفه تربیتی، نظام تعلیم و تربیت، تحولات علمی و فرهنگی و نیازهای جامعه رعایت شود. در این خصوص دیدگاه‌های مختلفی درباره‌ی عناصر برنامه‌ی درسی مطرح شده و هر کدام عناصری را برای طراحی برنامه‌ی درسی برشمرده‌اند که در این پژوهش برای طراحی برنامه‌ی درسی، دیدگاه زایس (۱۹۹۷) در نظر گرفته شده است. بر اساس دیدگاه زایس، عناصر برنامه‌ی درسی شامل: هدف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری و ارزشیابی می‌باشد. لذا با بررسی متن‌های مربوطه و با تکیه بر نظریه‌های مختلف در باب موضوع پژوهش و با هدف توانمندسازی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی در امر کارآفرینی تلاش شده نسبت به طراحی و تدوین برنامه‌ی درسی کارآفرین‌محور در درس فارسی، متناسب با اهداف و اصول آن اقدام شود.

۱.۱. اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف کلی پژوهش «ارائه‌ی الگوی برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی در درس فارسی» است. در راستای این هدف کلی، پرسش‌های زیر طرح شدند:

- ۱) اهداف مطلوب در الگوی برنامه‌ی درسی در درس فارسی دوره ابتدایی با رویکرد کارآفرینی کدام است؟
- ۲) محتوای مناسب در الگوی برنامه‌ی درسی در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی با رویکرد کارآفرینی کدام است؟
- ۳) فعالیت‌های یادگیری مناسب در الگوی برنامه‌ی درسی در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی با رویکرد کارآفرینی کدام است؟
- ۴) شیوه‌ی ارزشیابی مناسب در الگوی برنامه‌ی درسی در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی با رویکرد کارآفرینی کدام است؟
- ۵) از نظر متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی الگوی برنامه‌ی درسی پیشنهادی تا چه اندازه مناسب است؟

۲. چارچوب نظری

۱.۲. مفهوم برنامه درسی

برنامه‌ی درسی از ریشه‌ی لاتین (currere) به معنای راهی که باید طی شود گرفته شده است (Maleki, 2016, p.21). در دوران کنونی، برنامه‌ی درسی، به‌عنوان رشته‌ای است که در آن زبان و گفتمان‌های متفاوتی به‌کار برده می‌شود. این گفتمان‌ها برنامه‌ی درسی را در بسترهای مختلفی چون: انتقادی، جنسیتی، پدیدارشناختی، هنری، بین‌المللی و پست مدرنیسم مورد بحث و بررسی قرار داده است (Fathi Vajargad, 2015, p.6). بوشامپ در سال (۱۹۶۱)، برنامه‌ی درسی را به دو خانواده یا شاخه‌ی نظری مربوط به «طراحی برنامه‌ی درسی» و «برنامه‌ریزی درسی» یا مهندسی برنامه‌ی درسی تقسیم کرده است (Ghorchian et al., 2004, p.54).

منظور از طرح برنامه‌ی درسی، شکل مدون و یا ساختار برنامه‌ی درسی می‌باشد (Mehrmohammadi, 1998, p.11; Mehrmohammadi, 2014, p.173) و برنامه‌ریزی درسی به یادگیری و طراحی عناصر و عوامل مختلف آن مربوط می‌شود (Maleki, 2016, p.20).

به اعتقاد زایس (۱۹۷۶) برنامه‌ی درسی مجموعه‌ی وسیعی از شیوه‌های تفکر درباره‌ی تجربیات است و آنچه که در این فرایند مهم است نه نتایج یادگیری و میراث فرهنگی، بلکه فرایند تفکر می‌باشد (Fathi Vajargad, 2014, p.20). از نظر زایس برنامه‌ی درسی از هر نوعی که باشد ضرورتاً دارای چهار عنصر (هدف، محتوا، روش‌های یادگیری و روش ارزشیابی) می‌باشد (Ghorchian et al., 2004, p.62).
۱) هدف: یک برنامه‌ی درسی به‌منظور ایجاد تغییرات در رفتار یادگیرنده اجرا می‌شود. این تغییرات همان اهداف برنامه است (Fathi Vajargad, 2014, p.128).

۲) محتوا: ماده‌ی برنامه‌ی درسی است. محتوای درسی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر برنامه‌ی درسی در تعیین خط مشی‌های آموزش، همواره در کانون توجه دست اندرکاران تعلیم و تربیت قرار گرفته است. به ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز چون کشور ما که همواره کلیه فعالیت‌های یاددهی-یادگیری و ارزشیابی بر مبنای کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد (Rashidi & Roghnejad, 2014, p.84).

۳) فعالیت‌های یادگیری: به مجموعه فرصت‌هایی گفته می‌شود که برای تحکیم و تعمیق آموخته‌های یادگیرنده در برنامه‌ی درسی ارائه می‌شود (Seraji et al., 2007, p.115).

۴) ارزشیابی: آخرین عنصر برنامه‌ی درسی، ارزیابی است. پس از اجرای برنامه جهت حصول اطمینان از دستیابی به اهداف تنظیمی، به ارزیابی پرداخته می‌شود (Fathi Vajargad, 2014, p.130).

۲.۲. برنامه‌ی درسی زبان فارسی

در برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی ایران به‌طور مستقیم و روشن، رویکردها و روش‌های طراحی و آموزشی ارائه گردیده است. که عبارتند از: الف) رویکردها: رویکرد کلی، رویکرد تحلیلی، رویکرد تلفیقی، رویکرد تجربه‌زبانی، رویکرد زبان‌شناختی و رویکرد فعالیت محور، ب) روش طراحی: روش مسئله‌مداری، جامعه‌مداری، دانش‌آموزمداری و روش تلفیقی، ج) روش‌های آموزش: روش بحث و گفتگو، پرسش و پاسخ، ایفای نقش، قصه‌گویی، تفکر استقرایی، بدیعه‌پردازی، حل مسأله، جمله‌محوری، آوامحوری، واژه‌محوری و روش ترکیبی (Ghasempour, 2004, p.21).

در تدوین ساختار کتاب فارسی «نگرش شبکه‌ای» جایگاه ویژه‌ای دارد. چراکه این ویژگی به ذهن دانش‌آموز جهت می‌دهد و درک و دریافت را آسان می‌سازد (Akbari Shaldareh, 2014, p.7). با توجه به این‌که برنامه‌ی زبان‌آموزی بر نگرش شبکه‌ای استوار است؛ معلمان باید با بهره‌گیری اصولی از شیوه‌ی ارزشیابی کیفی و به‌کارگیری اطلاعات لازم، معتبر و مستند، برای شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ی فراگیران در ابعاد مختلف یادگیری با استفاده از روش‌ها و ابزارهای مناسب سنجش، همانند آزمون‌ها (به‌ویژه آزمون‌های عملکردی) و پوشه‌ی کار، مشاهدات در حول فرایند یاددهی یادگیری را فراهم نمایند (Akbari Shaldareh, 2014, p.24-26).

۲.۲.۱. اهداف درس فارسی دوره ابتدایی

هدف کلی درس فارسی دوره‌ی ابتدایی آن است که دانش‌آموزان با «ساختار زبان فارسی معیار»، «زبان گفتار و نوشتار»، «جلوه‌های هنری زبان» و مسائل کلی جامعه در قالب مهارت‌های زندگی آشنا شوند و به تقویت حافظه و راهکارهای پرورش خلاقیت بپردازند. ایجاد نگرش مثبت در دانش‌آموزان نسبت به مبانی اقتصادی، فرهنگی و ملی کشور با بیان احساسات، عواطف و افکار در قالب گفتار و نوشتار از دیگر اهداف این عرصه است که تلطیف احساسات و عواطف و گسترش فرهنگ مطالعه را نیز دربردارد. تقویت چهار مهارت زبان‌آموزی (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن)، نیز از دیگر اهداف کلی درس فارسی محسوب می‌شود (Ministry of Education, 2015, p.6).

اهداف برنامه‌ی درسی فارسی دبستان بر بنیاد عناصر پنج‌گانه برنامه‌ی درسی ملی به شرح زیر است:

جدول ۱. اهداف برنامه درسی فارسی

اهداف درس فارسی ابتدایی	
تفکر و تعقل:	<ul style="list-style-type: none"> - تفکر و کنجکاوی در خلقت جهان، قدرت خدا و درک زیبایی‌های آفرینش - تشخیص تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌های واژه‌ها - استدلال منطقی از طریق رعایت انسجام در سخن گفتن و نوشتن - استدلال منطقی از طریق درک انسجام پیام شنیداری و خوانداری - نظم فکری و درست اندیشیدن با ارائه‌ی طبقه‌بندی مفاهیم بر مبنای فرایندهای علمی و منطقی - توانایی تحلیل نوشته‌ها و گفته‌ها با استفاده از روش قضاوت عملکرد - توانایی تخیل خلاقانه با استفاده از روش بدیعه‌پردازی - توانایی تمیز و تشخیص پدیده‌های دیداری و شنیداری
ایمان، باور و علائق	<ul style="list-style-type: none"> - نگرش مثبت نسبت به مسائل اعتقادی، فرهنگی، تربیتی، ملی، هنری و اجتماعی - ارج‌گذاری به احساسات و عواطف و افکار دیگران و احساسات، عواطف و افکار خود - بیان مناسب و مؤثر احساسات، عواطف و افکار خود - باور به جلوه‌های ارزشی انقلاب اسلامی - علاقه به مطالعه نوشته‌ها و قصه‌های ساده و مناسب - علاقه به جنبه‌های زیبایی سخن در گفتار و نوشتار - نگرش مثبت به مشارکت در جمع و همکاری با گروه
علم	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش آشنایی با موضوع‌ها و مفاهیم اعتقادی، ملی، فرهنگی، تربیتی، هنری، اجتماعی، علمی - شناخت نشانه‌ها و معانی مناسب - تعمیق آشنایی با ساختار زبان فارسی معیار - آشنایی با ساختار نظم و نثر و نمونه‌های آن - آشنایی با انواع پاره‌مهارت‌های خوانداری و نگارشی - آشنایی مختصر با جلوه‌های هنری زبان - آشنایی با شیوه‌های خواندن و نوشتن - آشنایی با شیوه‌های تفکر و پژوهش - آشنایی با شیوه‌های نگاه کردن، گوش دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن - شناخت علائم صوری انسجام گزاره‌های متن - شناخت برخی از چهره‌های علمی - آشنایی با اهمیت مطالعه و کتاب‌خوانی
اخلاق	<ul style="list-style-type: none"> - علاقه به اجرای کارهای خوب گروهی و کسب مهارت‌های اجتماعی - پای‌بندی به آموزه‌های دینی و ارزشی در مهارت‌های زبانی - پای‌بندی به آموزه‌های دینی و ارزشی در رفتارهای فردی و اجتماعی - توجه به ارزش‌های اخلاقی - رعایت الگوی اخلاقی بزرگان دین
عمل ^۱	<ul style="list-style-type: none"> - مشارکت در کارهای گروهی - خوانش متون همراه با لذت بردن از اشعار و محتوا - کسب مهارت در چهار عرصه‌ی خواندن، نوشتن، دیدن و شنیدن - پای‌بندی به ارزش‌های دینی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی در گفتار و نوشتار - کار و تلاش با روحیه دوستی وطن و دفاع از میهن - توانایی در عمل به آموزه‌های فرهنگی و ادبی مبتنی بر هنجارهای ایرانی - اسلامی - احترام عملی به مفاخر فرهنگی و ادبی - نوشتن متن‌های مناسب - خوب سخن گفتن در جمع بر اساس درک متقابل

^۱ حیطة‌ی عمل در کتاب‌های فارسی سوم و چهارم دبستان در قالب ۵ حوزه شامل: نگاه کردن، گوش دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن مطرح شده است.

۳.۲. برنامه‌ی درسی کارآفرینی

امروزه آموزش کارآفرینی نه تنها جای خود را در بستر درس‌های دانشگاهی بازنموده؛ بلکه در دوره‌های مختلف تحصیلی از سطح ابتدایی تا متوسطه نیز مورد توجه قرار گرفته است. به‌عنوان مثال فیلیون (۱۹۹۴) و گاس (۱۹۸۵) معتقد بودند که دوران کودکی و نوجوانی دوره‌ی پایه برای توسعه‌ی نگرش مثبت نسبت به کارآفرینی و کسب دانش پایه در این خصوص است (Heilbrunn, 2010, p.175). و یا اسلو^۱ دستور کار جدیدی را مطرح کرده است که در آن آموزش کارآفرینی باید در برنامه‌های درسی دبستان گنجانده شود و برای تحقق این امر، تلاش نموده نگرش معلمان و والدین را نسبت به آموزش کارآفرینی به‌عنوان یک عنصر کلیدی در پیشرفت دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار دهد (European Union, 2011, p.13).

آموزش کارآفرینی از سطح ابتدایی برای دانش‌آموزان این فرصت را ایجاد می‌کند تا دانش و مهارت‌های لازم و پایه را برای رویارویی با چالش‌های پیش‌رو در زندگی آینده به دست آورند (Udu & Amadi, 2013, p.69).

برای آموزش کارآفرینی، اهداف متعدد و گوناگونی تعریف شده است که می‌توان آن‌ها را در قالب سه هدف بنیادی و کلی زیر بیان کرد:

جدول ۲. طبقه‌بندی اهداف، محتوا، روش تدریس و فعالیت بر اساس مقاطع تحصیلی (Yaghoubi Najafabadi, 2010, p.31)

مقطع	هدف	محتوا	روش تدریس و فعالیت	عناصر شاخه
ابتدایی	- آموزش درباره‌ی کارآفرینی	مباحث نظری کارآفرینی (مفاهیم، اصول و نظریه‌ها)	سخنرانی، خواندن، دیدن، مهمان، سخنران، داستان موردی	مجذوب شدن I WANT TO DO IT
راهبردی	-آموزش درباره‌ی کارآفرینی -آموزش از طریق کارآفرینی	مهارت‌های مدیریتی، عمومی و شخصی	سخنرانی، بحث و گفتگو، حل مسئله، ایفای نقش، مطالعه موردی، کار گروهی	ممکن شدن I CAN DO IT
پیشرفته	-آموزش درباره‌ی کارآفرینی -آموزش از طریق کارآفرینی -آموزش برای کارآفرینی	کسب تجارب واقعی در قالب یک سری فعالیت‌های عملی	پروژه، شبیه‌سازی، بازدید از کسب و کارهای جدید، تدوین طرح شغل	راهی شدن I WILL DO IT

با توجه به ماهیت چندبعدی کارآفرینی، به یک برنامه‌ریزی در چارچوب روش‌شناسی محتوایی برای یادگیری متقابل و یکپارچه‌سازی نیاز است که در این خصوص می‌بایست برنامه‌ریزی درستی در چارچوب اهداف آموزشی، محتوا، آموزش و ارزیابی صورت گیرد (Vaidya, 2014, p.37).

^۱. Oslo

آموزش کارآفرینی دو شکل کاملاً مجزا دارد: یکی این‌که کارآفرین باشیم و در فعالیت‌های تجاری درگیر شویم و دیگری این‌که سبک و اسلوب کارآفرینانه داشته باشیم؛ یعنی دانش، نگرش و مهارت کارآفرینانه داشته باشیم، نه این‌که لزوماً در فعالیت تجاری درگیر شویم (European Union, 2011, p.27). با توجه به پیشنهاد کنسرسیوم آموزش کارآفرینی (2008) و اتحادیه اروپا (2011, p.14)، در این مقاله، در طراحی برنامه‌های آموزش کارآفرینی برای کودکان سه مؤلفه‌ی دانش کارآفرینی، نگرش کارآفرینی و مهارت کارآفرینی در نظر گرفته شده است.

جدول ۳. مؤلفه‌های کارآفرینی

مؤلفه‌های کارآفرینی	توضیحات کلیدی
دانش کارآفرینی	شناسایی و استفاده از فرصت‌ها و یادگیری درخصوص نحوه‌ی غلبه بر موانع
نگرش کارآفرینی	به‌طور کلی، نگرشی کارآفرینانه محسوب می‌شود که اجزای انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل درونی، عزت نفس و خلاقیت را در ترکیبی با ابعاد سه‌گانه نگرش (شناخت، احساس و رفتار) در برگیرد.
مهارت کارآفرینی	مهارت‌های اجتماعی، حل خلاق مسئله، فرصت‌یابی، مهارت تصمیم‌گیری، مهارت مدیریتی، فروش، مصاحبه‌ها، سخنرانی‌ها، رهبری گروهی، همکاری اجتماعی، برخورد با بوروکراسی، هنجارهای فرهنگی محلی و کسب و کار و ...

اتحادیه‌ی اروپا در سال ۲۰۰۶ به‌منظور آماده کردن شهروندان برای شرکت در اقتصاد دانش‌محور بیابانه‌ای به پارلمان اتحادیه اروپا ارائه داده و در آن قابلیت‌های کلیدی^۱ برای زندگی مادام‌العمر را پیشنهاد داده است. این چارچوب مطرح شده به‌عنوان پایه‌ای برای سیاست‌های آموزشی و پرورشی در اتحادیه‌ی اروپا و تمام کشورهای الحاقی به این اتحادیه است. این چارچوب نقطه‌ی شروعی برای توسعه‌ی سواد جدید (سواد کارآفرینی) در عصری که اقتصاد رقابتی بر پایه‌ی رشد و توسعه‌ی پایدار شکل گرفته است؛ می‌باشد. قابلیت‌های مطرح شده در این سند عبارتند از:

۱. توانایی ارتباط به زبان مادری؛
۲. توانایی ارتباط به زبان‌های خارجی؛
۳. شایستگی ریاضی و پایه در علم و فناوری؛
۴. توانایی دیجیتالی؛
۵. یادگیری برای یادگیری؛
۶. توانایی‌ها و ظرفیت‌های اجتماعی و مدنی؛
۷. حس ابتکار و کارآفرینی؛
۸. آگاهی فرهنگی (European Union, 2011, p.12).

^۱. قابلیت و شایستگی در اینجا ترکیبی از دانش، مهارت و نگرش مناسب نسبت به یک موضوع خاص تعریف شده است (اتحادیه-ی اروپا، ۲۰۱۱، ص ۱۲).

قابلیت شماره‌ی ۷ به‌طور خاص در زمینه‌ی کارآفرینی تمرکز دارد و به‌عنوان «توانایی فرد برای تبدیل ایده به عمل» تعریف شده و شامل: خلاقیت، نوآوری، ریسک‌پذیری و همچنین توانایی برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه‌ها به‌منظور دستیابی به اهداف است (European Union, 2011, p.13).

در نظرسنجی سال ۲۰۱۱ اروپا، حدود دوسوم کشورهای اروپایی به صراحت به اهمیت آموزش کارآفرینی در مدارس در سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه اشاره کرده‌اند. در این کشورها رویکرد غالب در برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی، رویکرد برنامه‌ی درسی متقاطع عنوان شده است. بر اساس این رویکرد، به‌جای این‌که کارآفرینی به‌عنوان بخشی از یک موضوع خاص اشاره شود، به‌عنوان برنامه‌ی درسی عرضی، افقی یا متقاطع بیان می‌شود. در بسیاری از کشورها نیز، کارآفرینی به‌عنوان بخشی از علوم اجتماعی یا مطالعات اجتماعی تدریس می‌شود که شامل تاریخ، جغرافیا، دولت و سیاست و یا آموزش مدنی است (Bourgeois, 2012, p.13).

۳. پیشینه‌ی پژوهش

تحقیقات مختلفی به نقش آموزش کارآفرینی در مدارس و مؤسسات آموزشی اشاره داشته و مؤلفه‌هایی را برای پرورش رفتار کارآفرینانه بیان کرده‌اند. از جمله: تحقیق (Moradi Pordanjani & Jaafari, 2014, p.157) که معتقدند درس کارآفرینی جهت ایجاد انگیزه و رفتار کارآفرینانه باید به‌گونه‌ای ارائه شود که به پرورش ویژگی‌هایی چون استقلال، انگیزه‌ی پیشرفت، استقلال‌طلبی، خلاقیت و نوآوری، ریسک‌پذیری، کنترل درونی و تحمل ابهام در دانشجویان بینجامد. همچنین (Koochi et al., 2015:20) ضمن طراحی برنامه‌ی درسی شایستگی‌محور در کتاب کار و فناوری پایه‌ی هشتم، کاربست آموزه‌های سازنده‌گرایی و یادگیری مسئله‌محور و مشارکتی و یادگیری ترکیبی را برای ورود به بازار کار اثربخش‌تر دانسته و مباحثه‌ی گروهی، تدریس به‌صورت کارگاه آموزشی و تدریس به صورت الکترونیکی را در افزایش روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان پیشنهاد داده‌اند. (Rahimi, 2014, p. 131) ضمن بیان رابطه بین مؤلفه‌های کارآفرینی و ابعاد سازمان‌یادگیرنده به قابلیت‌های کارآفرینی چون توفیق‌طلبی، مرکز کنترل درونی، استقلال‌طلبی، تحمل ابهام خلاقیت و ریسک‌پذیری در اعضای هیأت علمی دانشگاه کاشان اشاره نموده است. (Heidari et al., 2011, p. 155) مؤلفه‌های کارآفرینی را شامل نوآوری، رفتار خلاقانه، کشف و تعقیب فرصت‌ها، آموزش کارآفرینی و سیستم پاداش مناسب می‌داند. (Naveh Ibrahim & Tandaseh, 2008, p.144) ضمن بیان مؤلفه‌های کارآفرینی؛ یعنی انگیزه‌ی پیشرفت، ریسک‌پذیری، گرایش به خلاقیت، کنترل درونی، استقلال‌طلبی، تحمل ابهام، تیم‌کاری و آینده‌نگری و تأثیر آن در افزایش روحیه‌ی دانش‌آموزان، بیان نمودند که مجموعه‌ی برنامه درسی در ابعاد مختلف کارآفرینی با تفاوت عمده‌ای

در سه شاخه‌ی تحصیلی در مدارس دنبال می‌شود که باید برای ارتقای سطح قابلیت‌های کارآفرینی در نظام آموزشی به‌ویژه در دبیرستان‌ها (رشته‌های نظری) اقداماتی صورت پذیرد. Sahami & Dehghan, (2013, p. 59) نیز در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که بین متغیرهای خوداتکایی، انگیزش، سرمایه فرهنگی، باورهای جنسیتی و آمادگی برای تغییر با روحیه‌ی کارآفرینی زنان رابطه‌ی مستقیم وجود دارد. (Jafari Moghdam & Fakharzadeh, 2011, p. 63) نیز در تحقیقات خود نشان داده‌اند که نگرش کارآفرینانه در کتاب فارسی دبستان از میان مؤلفه‌های تشخیص و بهره‌برداری از فرصت، کنترل ادراک شخصی، عزت نفس، میل به موفقیت و خلاقیت و نوآوری؛ به عامل خلاقیت بیش از سایر ابعاد نگرش کارآفرینانه توجه می‌شود و مؤلفه‌ی تشخیص و بهره‌برداری از فرصت، کمترین میزان فراوانی را داشته است. (Estiri, 2010, p.1) نیز در پژوهش خود اذعان داشته است که هدف از آموزش کارآفرینی، پرورش مهارت‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه است. لذا به زعم وی، با پرورش این مهارت‌ها در پایین‌ترین سطح آموزش، یعنی در دوره‌ی ابتدایی، می‌توان در آینده، جوانانی توانمند، خلاق و نوآور در تمامی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی داشت. سازمان‌های مختلف شامل بنیاد ملی تدریس کارآفرینی^۱، بنیاد کافمن^۲ و کنسرسیوم آموزش کارآفرینی^۳ برنامه‌های آموزشی برای آموزش اثربخش کارآفرینی ارائه داده‌اند که این برنامه‌ها باید دربردارنده‌ی ویژگی‌هایی از قبیل انگیزه، علاقه و الهام‌بخشی به افراد جوان باشد (Mazbouhi, 2011, p.110).

روش‌های تدریس در برنامه‌های آموزش کارآفرینی بستگی به دیدگاه مؤسسه‌ی آموزشی در زمینه‌ی آموزش کارآفرینی و اهداف طراحی شده برای آن دارد. در مواردی که هدف از کارآفرینی کسب دانش و درک مفاهیم مرتبط به کارآفرینی باشد، آنگاه روش‌های آموزش عملاً شامل سخنرانی و بحث‌های کلاسی خواهد بود و شاید در بهترین شرایط تماس‌هایی هم به‌صورت مستقیم با کارآفرینان برقرار گردد (Monavarifard et al., 2012, p.3). درواقع جو کلاسی، ویژگی‌های معلم، مدیریت و رهبری او در کلاس بر روش تدریس معلم اثرگذار است و روش تدریس به نوبه‌ی خود می‌تواند خلاقیت فراگیران را رشد دهد. آن‌ها با رفتارهایی مثل پرسیدن سؤالات بازپاسخ، داشتن سعه‌ی صدر در برابر ابهام و تحمل آن، ارائه‌ی رفتار تفکر خلاق، تشویق فراگیرانی که پاسخ‌های غیرمنتظره می‌دهند، خلاقیت فراگیران را رشد می‌دهند (Monavarifard et al., 2012, p.4). کیرو (۲۰۰۳) معتقد است آموزش کارآفرینی باید به رفتار کارآفرینی منجر شود؛ بنابراین، تغییر تمرکز و نوع نگاه از آموزش کارآفرینی به رفتار کارآفرینی تأثیر بسزایی در نوع رویکردها و شیوه‌های تدریس کارآفرینی به دنبال خواهد داشت (Mazbouhi, 2011).

1. National Foundation for Teaching Entrepreneurship

2. Kauffman Foundation

3. Consortium for Entrepreneurship Education

p.115) بر این اساس است که اتحادیه‌ی اروپا (۲۰۱۱) در راهنمای یادگیری کارآفرینی به فعالیت‌هایی چون: سخنرانی، بحث و گفتگو، کار گروهی، سمینار، ملاقات با کارآفرینان، شبیه‌سازی بر حسب مؤلفه‌های (دانش، نگرش و مهارت) اشاره کرده است (European Union, 2011, pp.55-57).

۴. روش پژوهش

این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی است و از آنجایی که محقق در پژوهش حاضر درصدد طراحی الگوی برنامه‌ی درسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی در درس فارسی می‌باشد، برای انجام آن از روش تحلیلی و زمینه‌ای^۱ استفاده شده است. زیرا در این روش توجه محقق بیشتر به آن نکات و عوامل با معنی که به‌صورتی در شناخت و مطالعه‌ی میزان تغییرات یک مورد خاص مؤثر است؛ می‌باشد (Naderi & Seifnaraghi, 2016, p.49). به‌منظور گردآوری منابع برای طراحی الگوی حاضر، پس از مطالعه‌ی اهداف درس فارسی دوره‌ی ابتدایی و منابع پایگاه‌های اینترنتی از سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷، کلیدواژه‌های برنامه‌ی درسی، کارآفرینی دوره‌ی ابتدایی و درس فارسی، جستجو و حدود ۱۵۰ منبع شامل مقاله، کتاب و پایان‌نامه گردآوری شد. پس از گردآوری منابع و مرور عنوان و چکیده‌ی مقالات، منابعی که به‌طور خاص به مبحث برنامه‌ی درسی و کارآفرینی در ابتدایی و درس فارسی پرداخته بودند، مورد مطالعه قرار گرفت و از مطالب مرتبط آن، یادداشت برداری به عمل آمد که در مجموع ۴۰ منبع مرتبط با موضوع این پژوهش ارزیابی شد و مورد بررسی کامل قرار گرفت. روش طراحی الگوی پیشنهادی، تحلیل و استنتاج نظری بود. در این رابطه، محققان ابتدا با توجه به مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهشی تحقیق و همچنین اهداف درس فارسی؛ موضوعات مورد نظر را شناسایی نموده و با استفاده از نظرات اساتید راهنما و مشاور نسبت به تهیه‌ی الگوی برنامه‌ی درسی درس فارسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی اقدام نموده است، سپس پرسش‌نامه‌ی شامل ۷۵ گویه طراحی و پس از تعیین روایی^۲ و پایایی^۳ آن به متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی جهت بررسی الگوی تدوین شده ارائه گردید.

لازم به ذکر است روایی پرسش‌نامه، توسط اساتید راهنما و مشاور و چند تن از اساتید برنامه‌ریزی درسی و کارآفرینی دانشگاه یزد و دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد تأیید شده و پایایی پرسش‌نامه نیز با اجرا روی ۳۰ نفر از معلمان و با استفاده از فرمول آلفای کرانباخ ۰،۹۶۱، به دست آمده است.

1. field research

2. validity

3. reliability

جامعه آماری این پژوهش را کلیه‌ی متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی (اساتید دانشگاه‌های شهر یزد) در شهر یزد تشکیل می‌دهند. به‌طور مجزا، متخصصان برنامه‌ریزی درسی ۳۱ نفر و متخصصان کارآفرینی ۱۸ نفر می‌باشند.

۵. ارائه و واکاوی داده‌ها

سؤال اول پژوهش: اهداف مطلوب برنامه‌ی درسی فارسی با رویکرد کارآفرینی چه باید باشد؟

پس از بررسی و جمع بندی مطالعات و نظریه‌های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه‌ی درسی درسی فارسی دوره‌ی ابتدایی، موارد زیر در نظر گرفته شده است:

جدول ۴. اهداف کارآفرینی متناسب برای کودکان

اهداف	صاحب‌نظران
کسب دانش و درک مفاهیم مربوط به کارآفرینی	مقیم‌ی و داریانی (۱۳۸۸)، بلاک و استامف (۱۹۹۲)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)
شناسایی و تحریک استعدادها و مهارت‌های کارآفرینانه	مقیم‌ی و پورداریانی (۱۳۸۸)، ماسالویا (۲۰۰۸)، استیری (۱۳۸۹)، گاراوان و اسنید، گلف، (۲۰۰۴)؛ شوتیک (۱۹۹۷)؛ استیفنسون (۱۹۹۷)، وایتلی (۱۹۹۹)، ویلد (۲۰۰۴)
تقویت روحیه کارآفرینی	ماسالویا (۲۰۰۸)، کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)
شناخت فرصت	سیاجان و سیماتپوانگ (۲۰۱۱)، کنت (۱۹۹۰)، جعفری مقدم و فخارزاده (۱۳۹۰)
رشد خلاقیت و نوآوری	هیستریج و پیترز (۲۰۰۲)، اریکلا (۲۰۰۰)، هوارد (۲۰۰۴)، جعفری مقدم و فخارزاده (۱۳۹۰)، رحیمی و آقا بابایی (۱۳۹۲)، مرادی برونجان‌ی و جعفری (۱۳۹۲)، سیاجان و سیماتپوانگ (۲۰۱۱)
پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه	کنت (۱۹۹۰)، مرادی برونجان‌ی و جعفری (۱۳۹۲)، کوهی (۱۳۹۳)، جعفری مقدم و فخارزاده (۱۳۹۰) مقیمی و پورداریانی (۱۳۸۸)، هوارد (۲۰۰۴)، رحیمی و آقا بابایی (۱۳۹۲)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، سیاجان و سیماتپوانگ (۲۰۱۱)

اهداف مذکور در برنامه‌ی درسی پیشنهادی بر اساس مؤلفه‌ی دانش شامل: آشنایی مختصر با دانش فرایند کارآفرینی، آشنایی با مفاهیم کسب و کار و چگونگی انجام فعالیت‌های کارآفرینانه، آشنایی با چگونگی استفاده از فرصت‌های محیطی و زمینه‌های کارآفرینی، آشنایی با فرهنگ کار و پرورش ویژگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینی در قالب زبان نثر و نظم؛ در بعد نگرش شامل: ایجاد، پرورش و تقویت علاقه و نگرش مثبت نسبت به کار، عواطف و افکار کارآفرینانه در قالب گفتار و نوشتار، پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه در خود (مسئولیت‌پذیری، اعتمادبه‌نفس، توفیق‌طلبی، آینده‌نگری، استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، تحمل ابهام، خلاقیت، مرکز کنترل درونی و ...)، کارآفرینان مطرح داخلی و خارجی و مطالعه‌ی زندگی‌نامه‌ی آن‌ها، انجام یک کار کارآفرینانه در کلاس و تقویت روحیه‌ی تولیدی و صنعتی است. در بعد مهارت نیز به مؤلفه‌هایی چون: مهارت خواندن، نوشتن، گوش دادن و سخن گفتن اشاره شده است.

سؤال دوم پژوهش: محتوای مطلوب برنامه‌ی درسی درس فارسی با رویکرد کارآفرینی چه باید باشد؟
 پس از بررسی و جمع‌بندی مطالعات و نظریه‌های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه‌ی درسی درس فارسی دوره‌ی ابتدایی موارد زیر در نظر گرفته شده است.

جدول ۵. محتوای کارآفرینی متناسب برای کودکان

صاحب‌نظران	محتوا
کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)	ایجاد شایستگی‌های لازم در زمینه‌ی دانش، نگرش و مهارت
کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)، رحیمی و همکاران (۲۰۱۵)	پرورش مهارت‌های عالی ذهن
کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)، رحیمی و همکاران (۲۰۱۵)	آشنایی دانش‌آموزان با دانش کارآفرینی
مذبوحی و همکاران (۱۳۹۰)، تیمونز و استونسون (۱۹۸۵)، خنیفر و حسینی فر (۱۳۹۱)	آموزش رفتار اخلاقی
مقیم‌ی و پورداریانی (۱۳۸۸)، استیری (۱۳۸۹)، ماسالوبیا (۲۰۰۸)، گاراوان و اسنید، گلف (۲۰۰۴)، شوتیک (۱۹۹۷)؛ استیفنسون (۱۹۹۷)؛ وایتلی (۱۹۹۹)؛ و ویلد (۲۰۰۴)، هیستریچ و پیترز (۲۰۰۲)	مهارت خود مدیریتی
هیستریچ و پیترز (۲۰۰۲)، مقیم‌ی و پورداریانی (۱۳۸۸)، ماسالوبیا (۲۰۰۸)، استیری (۱۳۸۹)، گاراوان و اسنید، گلف (۲۰۰۴)، شوتیک (۱۹۹۷)، استیفنسون (۱۹۹۷)، وایتلی (۱۹۹۹)، ویلد (۲۰۰۴)	مهارت‌های شنیداری
گلف (۲۰۰۴)، شوتیک (۱۹۹۷)، استیفنسون (۱۹۹۷)، وایتلی (۱۹۹۹)، ویلد (۲۰۰۴)	تشویق به تلاش و کوشش، مقابله با شکست و صبر و بردباری
مقیم‌ی و پورداریانی (۱۳۸۸)، ماسالوبیا (۲۰۰۸)، استیری (۱۳۸۹)، گاراوان و اسنید، گلف (۲۰۰۴)، شوتیک (۱۹۹۷)، استیفنسون (۱۹۹۷)، وایتلی (۱۹۹۹)، ویلد (۲۰۰۴)	مهارت‌های تفکر انتقادی
مقیم‌ی و پورداریانی (۱۳۸۸)، ماسالوبیا (۲۰۰۸)، استیری (۱۳۸۹)، گاراوان و اسنید، گلف (۲۰۰۴)، شوتیک (۱۹۹۷)، استیفنسون (۱۹۹۷)، وایتلی (۱۹۹۹)، ویلد (۲۰۰۴)، سیاجان و سیماتپوانگ (۲۰۱۱)	مهارت تصمیم‌گیری

محتوای مذکور در برنامه‌ی درسی پیشنهادی بر اساس مؤلفه‌ی دانش شامل: تدوین محتوا با مضامین کار و کارآفرینی در قالب زبان نثر و نظم مثلاً شعر برو کار می‌کن، تدوین محتوا با رویکرد آموزش ایجاد کار کارآفرینانه مثل داستان مار و پونه، تدوین محتوا درباره‌ی اهمیت شغل و آشنایی با انواع مشاغل در قالب داستان، تدوین محتوا در راستای آموزش رفتار اجتماعی مسئول و اخلاق مدار؛ در بعد نگرش شامل: علاقه به شنیدن، نوشتن و خواندن محتوای کارآفرینانه، علاقه به پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه (مسئولیت‌پذیری، اعتماد به نفس، توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، تحمل ابهام، خلاقیت و مرکز کنترل درونی و ...، علاقه به نشان دادن و ترویج رفتار اجتماعی مسئول و اخلاق‌مدار در کارآفرینی (مانند وجدان‌کاری، مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزش‌گذاری به کار دیگران، در نظر گرفتن عدالت، انصاف و ...) و در

بعد مهارت کارآفرینی نیز به مؤلفه‌هایی چون: مهارت تفکر انتقادی، مهارت تصمیم‌گیری، مهارت شنیداری، مهارت خواندن و نوشتن، مهارت ارائه و سخن گفتن، مهارت‌های مدیریتی (برنامه‌ریزی، سازماندهی، بازاریابی، رهبری و ارزشیابی) و مهارت کارگروهی و برقراری ارتباط اشاره شده است.

سؤال سوم پژوهش: فعالیت‌های یادگیری مطلوب برنامه‌ی درسی فارسی با رویکرد کارآفرینی چه باید باشد؟

پس از بررسی و جمع‌بندی مطالعات و نظریه‌های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه‌ی درسی درسی فارسی دوره‌ی ابتدایی موارد زیر در نظر گرفته شده است؛

جدول ۶. فعالیت‌های یاددهی-یادگیری مناسب

فعالیت‌های یادگیری	صاحب‌نظران
بحث و گفتگو	پوتر (۲۰۰۳)، مذبوحی و همکاران (۱۳۹۰)، بلاک و استامف (۱۹۹۲)، گیپ (۱۹۹۳) و (۱۹۸۷)، جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، سولومون (۲۰۰۸)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، محمدی الیاسی و مافی (۱۳۹۲)
حل مسأله	مذبوحی و همکاران (۱۳۹۰)، گیپ (۱۹۹۳) و (۱۹۸۷)، جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، ارستی، کیانی و ایمانی پور (۲۰۱۲)، گیو (۲۰۰۷)، جانسن، اگوت و گابلی (۲۰۰۷)، لارنس و گولیکرز (۲۰۱۰)، جونز (۲۰۱۰)، محمدی الیاسی و مافی (۱۳۹۲)، پوتر (۲۰۰۸)
ملاقات با کارآفرینان	پوتر (۲۰۰۸)، بلاک و استامف (۱۹۹۰)، کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)، یداللهی و میرعرب رضی (۱۳۸۸)، محمدی الیاسی و مافی (۱۳۹۲)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، مرادی و جعفری (۱۳۹۲)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)
پرسش و پاسخ	جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، مرادی برونجانی و جعفری (۱۳۹۲)
پروژه (فردی-گروهی)	پوتر (۲۰۰۸)، مذبوحی و همکاران (۱۳۹۰)، گیپ (۱۹۹۳) و (۱۹۸۷)، جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، مک مولان و بوبرگ (۱۹۹۱)، کوثری و نوروز زاده (۱۳۸۸)، ارستی، کیانی و ایمانی پور (۲۰۱۲)، گیو (۲۰۰۷)، جانسن، اگوت و گابلی (۲۰۰۷)، لارنس و گولیکرز (۲۰۱۰)، جونز (۲۰۱۰)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، محمدی الیاسی و مافی (۱۳۹۲)، مرادی و جعفری (۱۳۹۲)
سخنرانی	پوتر (۲۰۰۸)، بلاک و استامف (۱۹۹۲)، یداللهی و میرعرب رضی (۱۳۸۸)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)
بازی و قصه‌گویی	پوتر (۲۰۰۸)، گیپ (۱۹۹۳) و (۱۹۸۷)، جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، آراستی و همکاران (۱۳۹۵)
اکتشافی	گیپ (۱۹۹۳) و (۱۹۸۷)، جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)
روش‌ایفای نقش	جنینگز و هاوولی (۱۹۹۶)، کیرو (۲۰۰۳)، محمدی الیاسی و مافی (۱۳۹۲)، پوتر (۲۰۰۸)

فعالیت‌های یادگیری مذکور در برنامه‌ی درسی پیشنهادی در مؤلفه‌ی دانش: سخنرانی، قصه‌گویی، پرسش و پاسخ، بحث و گفتگو، روش بارش مغزی، روش بدیعه‌پردازی، ملاقات با کارآفرینان، ایفای نقش، کارگروهی، گردش علمی، بازی؛ در بعد نگرش شامل: بحث و گفتگو، حل مسأله، اکتشافی (یادگیری به شیوه ماجراجویی)، ملاقات با کارآفرینان، بازی و نمایش خلاق، ایفای نقش، گردش علمی، تفکر استقرایی و

پروژه (واحد کار)؛ و در بعد مهارت نیز به روش‌هایی چون: بازی، پروژه، بحث و گفتگو، کارگروهی، تفکر استقرایی، قصه‌گویی، ایفای نقش و بارش مغزی اشاره شده است.

سؤال چهارم پژوهش: روش‌های ارزشیابی مطلوب برنامه‌ی درسی درس فارسی با رویکرد کار آفرینی چه باید باشد؟

پس از بررسی و جمع‌بندی مطالعات و نظریه‌های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه‌ی درسی درس فارسی دوره ابتدایی موارد زیر در نظر گرفته شده است.

جدول ۷. روش‌های ارزشیابی مناسب

صاحب‌نظران	روش‌های ارزشیابی
مرادی بردنجانی و جعفری (۱۳۹۲)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، سولومون (۲۰۰۸)، رحیمی و همکاران (۲۰۱۵)	پروژه عملی
اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)	امتحان شفاهی
جینگو (۲۰۰۳)، اتحادیه اروپا (۲۰۱۱)، مرادی بردنجانی و جعفری (۱۳۹۲)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)	آزمون مدادکاغذی (بازپاسخ و چندگزینه‌ای)
مرادی بردنجانی و جعفری (۱۳۹۲)، کوثری و نوروززاده (۱۳۸۸)	آزمون مستمر

روش‌های ارزشیابی مذکور در برنامه‌ی درسی پیشنهادی در مؤلفه‌ی دانش شامل: امتحان شفاهی، آزمون مداد کاغذی (بازپاسخ و بسته‌پاسخ)، خودارزیابی، چک لیست و پوشه‌ی کار؛ در بعد نگرش: خودارزیابی و چک‌لیست مشاهده‌ی رفتار و در بعد مهارت نیز به روش‌هایی چون: پروژه‌ی عملی، پوشه‌ی کار، امتحان شفاهی و خودارزیابی اشاره شده است.

سؤال پنجم پژوهش: از نظر متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی الگوی برنامه‌ی درسی پیشنهادی تا چه اندازه مناسب است؟

به‌منظور تعیین یک معیار منطقی برای تشخیص میزان تناسب هریک از مؤلفه‌های الگو از نظر متخصصان، ابتدا تعداد فاصله‌ی موجود بین نمره‌های ۱ تا ۵ را که ۴ فاصله است به عدد ۳ (سه دامنه) تقسیم و با استفاده از عدد به‌دست آمده، بین نمره‌های ۱ تا ۵ سه دامنه تعیین کردیم:

$$\text{معیار تعیین دامنه‌های موجود} = ۱,۳۳ = ۳ \div (\text{تعداد فاصله}) ۴$$

بدین ترتیب، میزان تناسب میانگین پاسخ‌های هر مؤلفه براساس قرارگرفتن در یکی از دامنه‌های سه‌گانه به این شرح مشخص شد: الف) دامنه متناسب: ۶۷-۳,۵، ب) دامنه‌ی نسبتاً متناسب: ۳,۶۶-۲,۳۴ و ج) ۱-۲,۳۳: دامنه‌ی نامتناسب.

جدول ۸. میانگین پاسخ‌های متخصصان به تفکیک عناصر و مؤلفه‌های کارآفرینی

میزان تناسب	مهارت	نگرش	دانش	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		شاخص عناصر برنامه‌ی درسی
				درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
متناسب	۴.۲	۴.۵	۴.۱	۲۴	۱۲	۶۵	۳۲	۱۰	۵	۰	۰	۰	۰	هدف
متناسب	۴.۲	۴.۱	۴.۴	۳۱	۱۵	۶۳	۳۱	۶	۳	۰	۰	۰	۰	محتوا
متناسب	۴.۲	۴.۳	۴.۴	۰	۰	۶۳	۳۱	۳۷	۱۸	۰	۰	۰	۰	فعالیت‌های یادگیری
متناسب	۴.۳	۴.۲	۳.۸	۱۸	۹	۶۵	۳۲	۱۶	۸	۰	۰	۰	۰	روش‌های ارزشیابی

بر اساس نتایج ذکر شده در جدول ۸، میانگین نظر متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی در بعد اهداف ذکر شده در برنامه‌ی درسی پیشنهادی در هریک از مؤلفه‌های دانش، نگرش و مهارت تناسب زیاد را نشان می‌دهد. در زمینه‌ی محتوای مشخص شده در برنامه‌ی درسی پیشنهادی نیز، متخصصان برنامه‌ی درسی و کارآفرینی در هریک از مؤلفه‌های دانش، نگرش و مهارت؛ محتوای در نظر گرفته شده را دارای تناسب زیاد معرفی کرده‌اند. در بخش فعالیت‌های پیشنهادی نیز، از نظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی و کارآفرینی؛ هریک از مؤلفه‌های دانش، نگرش و مهارت دارای تناسب زیاد است. نهایتاً در قسمت روش‌های ارزشیابی نیز نظر متخصصان مربوطه در هریک از مؤلفه‌های دانش، نگرش و مهارت، تناسب زیاد را نشان می‌دهد. به‌طور کلی جدول فوق نشان می‌دهد از نظر معلمان و متخصصان مربوطه الگوی برنامه‌ی درسی کارآفرین‌محور در درس فارسی دوره‌ی دوم ابتدایی از ابعاد دانش، نگرش و مهارت متناسب می‌باشند.

۶. تفسیر داده‌ها

با توجه به عناصر چهارگانه‌ی برنامه‌ی درسی؛ هدف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری و روش‌های ارزشیابی و پس از مطالعه‌ی مبانی نظری و تحلیل آن‌ها و با توجه به کارکردهای درس فارسی، چارچوب نظری به‌دست آمده جهت طراحی برنامه‌ی درسی درس فارسی دوره‌ی ابتدایی با رویکرد کارآفرینی، در جدول ۹ ارائه شده است:

جدول ۹. مدل نظری برنامه‌ی درسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی در درس فارسی

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های کارآفرینی	موضوعات
دین	دانش	<p>- آشنایی با چگونگی استفاده‌ی دانش‌آموزان از فرصت‌های محیطی و زمینه‌های کارآفرینی</p> <p>- آشنایی با مفاهیم کسب و کار و چگونگی انجام فعالیت کارآفرینانه</p> <p>- آشنایی مختصر با دانش و فرایند کارآفرینی</p> <p>- آشنایی با فرهنگ کار و پرورش ویژگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینی در قالب زبان نثر و نظم</p> <p>- آشنایی با شیوه‌های پرورش خلاقیت و مهارت‌های کارآفرینی در دانش‌آموزان</p>
	نگرش	<p>- ایجاد، پرورش و تقویت علاقه و نگرش مثبت نسبت به: کار، عواطف و افکار کارآفرینانه در قالب گفتار و نوشتار</p> <p>- پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه در خود (مسئولیت‌پذیری، اعتماد به نفس، توفیق‌طلبی، آینده‌نگری، استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، تحمل ابهام، خلاقیت، مرکز کنترل درونی و ...)</p> <p>- کارآفرینان مطرح داخلی و خارجی و مطالعه‌ی زندگی‌نامه‌ی آن‌ها و - انجام یک کار کارآفرینانه در کلاس و تقویت روحیه‌ی تولیدی و صنعتی</p>
	مهارت	<p>مهارت در گوش دادن: - دقت و تمرکز در سخن گوینده، - درک سخن و دریافت پیام، - دریافت ارتباط بین بخش‌های مختلف پیام، - بررسی و اظهارنظر درباره‌ی شنیده‌ها؛</p> <p>مهارت در سخن گفتن: - توانایی ارائه‌ی یک داستان خلاق به تنهایی، - توانایی سخن گفتن در مورد افراد کارآفرین خانواده یا هر چیز دیگر در برابر جمع، - توانایی در اجرای نمایش داستان کارآفرینانه در کلاس، - توانایی شرکت در بحث و گفتگوها و اظهارنظر پیرامون محتوای کارآفرینانه درون درس و اعمال کارآفرینی انجام شده در کلاس؛</p> <p>مهارت در خواندن: - تمرکز و دقت در نوشته - توانایی دریافت ارتباط بین بخش‌های مختلف نوشته، توانایی درست خواندن و روان‌خوانی مطلب؛</p> <p>مهارت در نوشتن: - ارائه‌ی یک داستان خلاق با ساختار درست زبان فارسی با محوریت کارآفرینی به تنهایی یا به صورت گروهی، - نوشتن درست کلمات و جملات شنیده شده با محتوای کارآفرینی (املا)، - به‌کارگیری علائم نشانه‌گذاری در نوشتن، - توانایی در نگارش برخی از پاره‌مهارت‌های نگارشی با مبحث کارآفرینی (انشا)</p>
محتوا	دانش	<p>- تدوین محتوا با مضامین کار و کارآفرینی در قالب زبان نثر و نظم</p> <p>- تدوین محتوا با رویکرد آموزش ایجاد کار کارآفرینانه مثل داستان مار و پونه</p> <p>- تدوین محتوا درباره‌ی اهمیت شغل و آشنایی با انواع مشاغل در قالب داستان</p> <p>- تدوین محتوا در راستای آموزش رفتار اجتماعی مسئول و اخلاق‌مدار</p>
	نگرش	<p>- علاقه به شنیدن، نوشتن و خواندن محتوای کارآفرینانه</p> <p>- علاقه به پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه (مسئولیت‌پذیری</p> <p>- اعتماد به نفس، توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، تحمل ابهام، خلاقیت و مرکز کنترل درونی و ...)</p> <p>- علاقه به نشان دادن و ترویج رفتار اجتماعی مسئول و اخلاق‌مدار در کارآفرینی (مانند وجدان کاری، مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزش‌گذاری به کار دیگران، در نظر گرفتن عدالت، انصاف و ...)</p>

	مهارت	- مهارت‌های تفکر انتقادی - مهارت‌های تصمیم‌گیری - مهارت‌های شنیداری - مهارت خواندن و نوشتن - مهارت ارائه و سخن گفتن - مهارت‌های مدیریتی (برنامه‌ریزی، سازماندهی، بازاریابی، رهبری و ارزشیابی) - مهارت کارگروهی و برقراری ارتباط
فعالیت‌های یادگیری	دانش	- سخنرانی - قصه‌گویی - پرسش و پاسخ - بحث و گفتگو - روش بارش مغزی - روش بدیعه - پردازی - ملاقات با کارآفرینان - ایفای نقش - کارگروهی - گردش علمی - بازی
	نگرش	- بحث و گفتگو - حل مسأله - اکتشافی (یادگیری به شیوه‌ی ماجراجویی) - ملاقات با کارآفرینان - بازی و نمایش خلاق - ایفای نقش - گردش علمی - تفکر استقرایی - پروژه (واحد کار)
	مهارت	- بازی - پروژه (واحد کار) - بحث و گفتگو - کار گروهی - تفکر استقرایی - روش بارش مغزی - ایفای نقش - قصه‌گویی
روش ارزشیابی	دانش	- امتحان شفاهی - آزمون مدادکاغذی (بازپاسخ و بسته‌پاسخ) - خودارزیابی - چک‌لیست - پوشه‌ی کار
	نگرش	- خود ارزیابی - چک‌لیست مشاهده‌ی رفتار - مهارت
	مهارت	- پروژه عملی - پوشه کار - خود ارزیابی، امتحان شفاهی (خواندن و روان‌خوانی مطلب)

همان‌طور که قبلاً بیان شد هدف از طراحی برنامه‌ی درسی مبتنی بر کارآفرینی، ارتقای مهارت‌های دانش‌آموزان در راستای رشد و توسعه‌ی جامعه و بهبود کیفی زندگی خود آنان است. کتاب درسی فارسی نیز به دلیل ساختار خاص خود و محتوای نظم‌گونه، داستان‌گونه و بیان زندگی‌نامه و به این دلیل که زبان کودکان زبان شعر و داستان است؛ لذا می‌توان در قالب درس فارسی، دانش، نگرش و مهارت کارآفرینی را در دانش‌آموزان ایجاد نمود. به همین دلیل تلاش شد با مطالعه و بررسی مقاله‌های مختلف در این زمینه، الگوی برنامه‌ی درسی کارآفرینی ویژه‌ی کودکان دوره‌ی ابتدایی با بهره‌گیری از الگوی برنامه‌ی درسی چهار متغیره زایس طراحی شود.

بر اساس شکل ۱، جهت طراحی برنامه‌ی درسی پیشنهادی با در نظر گرفتن مبانی روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، زبان‌شناختی و فلسفی و با توجه به مؤلفه‌های دانش کارآفرینی، نگرش کارآفرینی و مهارت کارآفرینی؛ و ترکیب نظرات صاحب‌نظران (مندرج در جدول شماره‌ی ۸) با الهام از الگوی زایس اقدام به طراحی برنامه‌ی درسی در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی شده است. در طراحی الگوی فوق تلاش شده ویژگی‌های برنامه‌ی درسی مبتنی بر مؤلفه‌های کارآفرینی به گونه‌ای موردنظر قرار گیرد که ضمن توجه به ماهیت درس فارسی و کارکردهای آن، به توسعه‌ی دانش، نگرش و مهارت کارآفرینی در دانش‌آموزان کمک کند.

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای آموزشی و پژوهشی

از آنجاکه شخصیت کودکان در دوران کودکی شکل می‌گیرد و دوران کودکی و نوجوانی دوره‌ی پایه برای توسعه‌ی نگرش مثبت نسبت به کارآفرینی و کسب دانش پایه در این خصوص است؛ لذا آموزش کارآفرینی در دوران کودکی و ادغام آن با برنامه‌های درسی مدارس، می‌تواند ضمن پرورش مهارت‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه، زمینه‌ی روبرویی با چالش‌های زندگی آینده را برای دانش‌آموزان فراهم آورد. چراکه هدف از آموزش کارآفرینی فقط تدریس کسب و کار نیست؛ بلکه تشویق به تفکر خلاق، ارتقای عزت نفس و احساس ارزشمندی در کودکان است. با توجه به نتایج حاصله و اصول و اهداف درس فارسی و تأثیر عمیق آن در زندگی حال و آینده کودکان و نقشی که در شکل‌گیری شخصیت و پرورش خلاقیت آنان می‌تواند ایفا کند؛ اگر این درس با رویکرد کارآفرینانه تدوین شود می‌تواند در ایجاد دانش، نگرش و مهارت کارآفرینی در کودکان نقش بارزی ایفا نماید.

در این پژوهش، ابتدا اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری و روش ارزشیابی برنامه‌ی درسی کارآفرینی بر اساس سه مؤلفه‌ی دانش، نگرش و مهارت کارآفرینی تنظیم و پس از بررسی و جمع‌بندی مطالعات و نظریه‌های مختلف در این رابطه و همچنین توجه به برنامه‌ی درسی درس فارسی دوره‌ی ابتدایی و ویژگی‌های فراگیران، عناصر برنامه‌ی درسی پیشنهادی در چارچوب جدول شماره‌ی ۸ ارائه گردید.

بر این اساس، با توجه به ساختار خاص کتاب درسی فارسی و محتوای نظم‌گونه، داستان‌گونه و بیان زندگی‌نامه و به این دلیل که زبان کودکان زبان شعر و داستان است و همچنین اهمیت شکل‌گیری شخصیت افراد در دوران کودکی و لزوم توجه به آینده‌ساز بودن کودکان در توسعه و پیشرفت جامعه و با توجه به جمع‌بندی نظرات صاحب‌نظران پیرامون برنامه‌ی درسی کارآفرینی، پیشنهادهای زیر به متخصصان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت ارائه می‌گردد.

- با توجه به اهمیت آموزش کارآفرینی در دوران ابتدایی و تأثیر این آموزش‌ها در زندگی و آینده‌ی کاری دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود اهداف دوره‌ی ابتدایی مبتنی بر رویکرد کارآفرینی تجدیدنظر شود.

- جهت آشنایی خانواده‌های دانش‌آموزان با ویژگی‌های کارآفرینان و ضرورت پرورش آن در دوران کودکی، کارگاه آموزشی کارآفرینی و ایجاد خلاقیت ویژه‌ی والدین نیز به‌طور مجزا برگزار شود.

- با توجه به اهمیت آموزش کارآفرینی در دوران کودکی پیشنهاد می‌شود سرفصل جداگانه‌ای به‌عنوان درس کارآفرینی ویژه‌ی دانشجو-معلم مراکز تربیت معلم در نظر گرفته شده و همچنین به‌عنوان یک درس واحد در درس‌های دبستان گنجانده شود.

- با توجه به این‌که یکی از ویژگی‌های کارآفرینی تمایل به انجام کار گروهی، مسئولیت‌پذیری و اعتماد به نفس است، پیشنهاد می‌شود در ارزیابی دانش‌آموزان به فعالیت‌های گروهی در قالب برنامه‌های تیمی و پروژه اهمیت بیشتری داده شود.

فهرست منابع:

- آراستی، زهرا، قدوسی، سمیرا و باقری، افسانه. (۱۳۹۵). تأثیر آموزش کارآفرینی از طریق روش داستان‌سرایی بر نگرش کارآفرینانه‌ی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی، شماره‌ی ۴، صص: ۶۱۲-۵۹۳.
- آلتیج، فیلیپ جی، کلی، گیل پی، پتری، هاگ جی و ویز، لوئیس. (۱۳۷۰). کتاب‌های درسی در آموزش آمریکایی. آلبانی: دانشگاه ایالتی نیویورک مطبوعات. آلبانی.
- اتحادیه‌ی اروپا، (۱۳۹۰). یادگیری کارآفرینانه؛ قابلیت کلیدی، مرکز اروپایی جنوب اروپا برای یادگیری کارآفرینی سلزکا IV / 217، زاگرب، ۱۰۰۰۰، کرواسی.
- استیری، عالییه. (۱۳۸۹). ضرورت بسترسازی آموزش کارآفرینی در دوره‌ی ابتدایی و تبیین عناصر برنامه‌ی درسی برای آن، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء، تهران.
- اکبری شلدرد، فریدون، نجفی پازکی، معصومه و محمدی، راحله. (۱۳۹۳). کتاب معلم فارسی چهارم دبستان، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری، تهران: انتشارات اداره‌ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- اودو، چیکوو اس و آمدی، اوگوچکو پی (۱۳۹۲). ادغام کارآفرینی در برنامه‌ی درسی آموزش ابتدایی: برنامه‌ی برای توسعه‌ی پایدار ملی. مجله‌ی علمی مطالعات بین رشته‌ای، شماره‌ی ۲ (۵)، صص: ۶۹-۷۴.
- بورگویز، آنیا، (۱۳۹۱). آموزش کارآفرینی در مدارس اروپا: استراتژی ملی، برنامه‌ی درسی و نتایج یادگیری، کمیسیون اروپا، آموزش و پرورش، آژانس اجرایی صوتی تصویری و فرهنگی (EACEA). doi:10.2797/80384
- بیات، طاهره، احمدی، پروین و پارسا، عبدالله. (۱۳۹۲). جایگاه اخلاق زیست‌محیطی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی ایران، فصلنامه پژوهش در برنامه‌ی درسی، سال دهم، دوره دوم، شماره‌ی ۹، صص: ۶۲-۵۱.
- جعفری مقدم، سعید و فخارزاده، آرزو. (۱۳۹۰). توسعه‌ی نگرش کارآفرینانه در کتاب‌های درسی - مطالعه‌ی موردی: کتاب‌های فارسی دوره دبستان، فصلنامه توسعه کارآفرینی، شماره‌ی ۱۱، صص: ۷۶-۴۷.
- دیبايي، محسن، جعفری ثانی، حسین و رشیدی، ذوالفقار. (۱۳۸۹). میزان درگیری برنامه‌ی درسی فارسی دوره‌ی ابتدایی (پایه سوم و چهارم) با مهارت‌های سواد خواندن بر اساس مطالعه‌ی بین‌المللی پرلز، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره‌ی ۳۶، سال ۹، صص: ۴۹-۲۹.
- رشیدی، ناصر و راغ نژاد، محسن. (۱۳۹۳). ارزیابی محتوایی کتاب‌های زبان فارسی در چارچوب طبقه‌بندی تجدیدنظر شده بلوم، عک زبانی، سال دوم، شماره‌ی ۳، صص: ۱۰۶-۸۳.
- سبزه، ناهید. (۱۳۹۳). طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در دوره‌ی پیش از دبستان، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- سجادی، شهره سادات و صحرائی، رضا مراد. (۱۳۹۴). ارزشیابی برنامه‌ی درسی مراکز آموزش زبان فارسی از منظر فارسی‌آموزان غیرایرانی، پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال چهارم، شماره‌ی ۲، صص: ۸۷-۶۸.
- سراجی، فرهاد، عطاران، محمد، نادری، عزت‌اله و علی‌عسگری، مجید. (۱۳۸۶). طراحی برنامه‌ی درسی دانشگاه مجازی، فصلنامه مطالعات برنامه‌ی درسی، شماره‌ی ۶، دوره‌ی ۲، صص: ۱۱۸-۷۹.
- سعیدی مهرآباد، محمد و مهتدی، محمد مهدی. (۱۳۸۷). تأثیر آموزش کارآفرینی بر توسعه‌ی رفتارهای کارآفرینانه (مطالعه‌ی موردی: آموزش‌های کارآفرینی وزارت کار و امور اجتماعی)، فصلنامه توسعه‌ی کارآفرینی، سال اول، شماره‌ی ۲، صص: ۷۳-۵۷.
- عبد الحمید، منیره. (۱۳۹۲). آموزش کارآفرینی: اجرای برنامه‌ی درسی سال اول ابتدایی در مالزی. مطالعه‌ی موردی یک ناحیه در جزیره‌ی شرقی شبه جزیره مالزی، دانشگاه یورک، وزارت آموزش و پرورش، یورک، انگلستان.

فتحی واجارگاد، کوروش. (۱۳۹۳). *اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی*، چاپ اول، تهران: علم استادان.
_____ (۱۳۹۴). *برنامه‌ی درسی به سوی هویت‌های جدید*، جلد اول، چاپ چهارم، تهران:
انتشارات ایبژ.

قاسم پور، حسین. (۱۳۸۳)، بررسی تطبیقی دیدگاه‌ها، رویکردها و روش‌های برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی و ارائه‌ی الگویی برای برنامه‌ریزی درسی، *مجله نوآوری‌های آموزشی*، شماره‌ی ۱۰، صص: ۱۰۲-۷۴.
_____ (۱۳۹۲). *راهنمای درس فارسی مدارس بین الملل*،
<http://hghasempour.parsiblog.com>

قورچیان، نادرقلی، ملکی، حمید و خدیوی، اسداله. (۱۳۸۳). *طراحی و مهندسی برنامه‌ی درسی در هزاره‌ی سوم*، تهران: انتشارات فراشناختی اندیشه.

کوثری، مریم و نوروززاده، رضا. (۱۳۸۸). تبیین ویژگی‌های عناصر چندگانه برنامه‌ی درسی مقطع کارشناسی با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره‌ی ۵۴، صص: ۱۸-۱.

محسنی، عادل، موسوی، سید حسین و جمالی، محمد. (۱۳۹۲). نقش آموزش کارآفرینی در نگرش کارآفرینانه و باور خودکارآمدی عمومی دانشجویان، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره‌ی ۶۹، صص: ۸۰-۶۳.
مدرسی، سیده جمیله و مدرسی، آسیه السادات، (۱۳۹۵)، مدیریت کارآفرینی و نقش آن در خلاقیت و سازماندهی، *دومین کنفرانس بین المللی مدیریت و علوم انسانی*، استانبول، ترکیه.
<https://www.civilica.com/Paper-ICMHCONF02-112.html>

مذبوحی، سعید، شرفی، محمد و مقدم، مینا. (۱۳۹۰). *برنامه‌ی درسی آموزش کارآفرینی: هدف، محتوا، روش تدریس و شیوه‌ی ارزشیابی*، *دو فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال اول، شماره‌ی ۳، صص: ۱۱۳-۹۷.
ملکی، حسن. (۱۳۹۵). *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*، ویراست دوم، تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان.
منوری فرد، فیض الله، موحد محمدی، حمید و روضوان فر، احمد. (۱۳۹۱). *واکاوی اثر مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی بر روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب و کارهای دانش بنیان*، دانشگاه مازندران.

<http://www.modir.ir/Articles/4858.aspx>
مهرمحمدی، محمود. (۱۳۶۷). *الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی، فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره‌ی ۱۵ و ۱۶، صص: ۲۸-۱۱

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۹۳). *برنامه‌ی درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*، چاپ هفتم، تهران: نشر به نشر.
نادری، عزت الله و سیف نراقی، مریم. (۱۳۹۵). *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی (با تأکید بر علوم تربیتی)*، ویرایش ششم، چاپ چهاردهم. تهران: نشر ارسباران.
نوریان، محمد. (۱۳۸۶). *تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی اول دبستان در ایران، فصلنامه روانشناسان ایرانی*، سال سوم، شماره‌ی ۱۲، صص: ۳۶۶-۳۵۷.

هیلبرون، سیبل (۱۳۸۹). *توسعه کارآفرینی در مدارس ابتدایی: مطالعه موردی، مطالعات آموزش بین المللی*، شماره‌ی ۳ (۲): ۱۷۴-۱۸۴.

وایدیا، شیپرا. (۱۳۹۳). *طراحی برنامه‌ی درسی برای آموزش کارآفرینی: یک پروژه تجربی*، *مجله توسعه مهارت‌های زندگی کارآفرین*، ۵۳-۶۴.

وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۵)، *کتاب معلم فارسی ششم دبستان*، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر تالیف کتاب‌بهای درسی ابتدایی و متوسطه نظری، تهران: نشر اداره‌ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
یعقوبی نجف‌آبادی، اشرف. (۱۳۸۹). *ضرورت آموزش کارآفرینی در همه‌ی مقاطع، مجله‌ی رشد مشاور مدرسه*، شماره‌ی ۴، صص: ۲۸-۳۲.

- Abd Hamid, M.** (2013). *Entrepreneurship education: The implementation in Year 1 primary school curriculum in Malaysia. A case study of one district in East Peninsular Malaysia*, The University of York, Department of Education, York, England
- Akbari Shaldareh, F. & Najafi Pazoki M., & Mohammadi, R.** (2014). *Fourth Grade Farsi Teacher Guidebook*, Ministry of Education, Publisher: General Directorate for the Control of the Publishing and Distribution of Educational Materials
- Altbach, P.G., Kelly, G. P., Petrie, H. G., & Weis, L. (eds.)** (1991). *Textbooks in American Education*. Albany: State University of New York Press.
- Arasti, Z., Qodousi, S., & Bagheri, A.** (2015). The Effect of Entrepreneurship Education through Storytelling on Entrepreneurial Attitudes of Elementary Students, *Quarterly of Development of Workers*, 9(4), 593-612
- Bayat, T., Ahmadi, P., & Parsa, A.** (2013), The stature of environmentat ethics in the content of primary school textbook if Iran, 10(9). 51-62
- Bourgeois, A.** (2012). *Entrepreneurship Educationat School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes*, European Comission , Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA), doi:10.2797/80384
- Debbaie, M., Jafari Sani, H., & Rashidi, Z.** (2010). The degree of conflict between the Farsi curriculum elementary school (third and fourth bases) with reading literacy skills in accordance with the International Pearl Study, *Quarterly Journal of Educational Innovations*, 9(36). 29-49
- Estiri, A.** (2010), The need for entrepreneurship education in the elementary school and explaining the curriculum elements for it. Master's Thesis, Al-Zahra University, Tehran, Tran.
- European Union.** (2011). *Entrepreneurial learning; A Key Competence Approach*, South East European Centre for Entrepreneurial Learning Selska 217/IV, Zagreb,10000, Croatia.
- Fathi Vajargad, K.** (2014). *Principles and Concepts of Curriculum Planning*, First Edition, Tehran, The Science of Teachers publisher.
- Fathi Vajargad, K.** (2015). *Curriculum toward new identities*, vol1, Tehran, Ayeej publisher.
- Ghasempour Moghadam, H.** (2013). *Farsi Guidebook on international schools*, <http://hghasempour.parsiblog.com>
- Ghasempour, H.** (2004). Comparative study of the views, approaches and methods of language curriculum and presentation of a model for curriculum development, *Journal of Educational Innovations*, No. 10, 74-101
- Ghorchian, N. G., Maleki, H., & Khadivi, A.** (2004). *Curriculum design and engineering in the third millennium*, Tehran, Andisheh Metacognition publisher.
- Heilbrunn, S.** (2010). Advancing Entrepreneurship in An Elementary School: A Case Study, *International Education Studies* , 3(2); 174-184.
- Jafari Moghdam, S., Fakharzadeh, A. S.** (2011). Development of entrepreneurial Attitude in textbooks, Case study: Farsi lesson in elementary school, *Quarterly of Development of Workers*, 11, 47-66 .
- Kousari, M., & Nowroozzadeh, R.** (2009). Explaining the Characteristics of Multiple Elements of the Undergraduate Curriculum with Emphasis on the Development of Entrepreneurship Skills, *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, No. 54, 1-18
- Maleki, H.** (2016). *curriculum development (practice guide)*, second edition, Tehran: Nashr Payam Andisheh.

- Mazbouhi, S., Sharafi, M., & Moghaddam, M.** (2011). Entrepreneurship Education Curriculum: Aim, Content, Teaching Method and Evaluation Method. *Two Quarterly Journal of Innovation and Creativity in the Humanities*, 1(3). 97-113
- Mehrmohammadi, M.** (2014). *curriculum: theories, approaches and perspectives*, second edition, vol 7, Tehran, Behnashr publishing.
- Mehrmohammadi, M.** (1988). curriculum patterns, *journal of education*, number: 15 & 16. 11-28
- Ministry of Education** (2015). *the Teacher's Guide to the Sixth Persian Language School*, the Organization for Research and Educational Planning, the Compilation Office for Elementary and Secondary School Textbooks, Tehran: The General Directorate for the Control of the Publishing and Distribution of Educational Materials.
- Modarresi, S. J., & Modarresi, A.S.** (2016). entrepreneurial management and its role in creativity and organization, 2th International conference on management and humanities, Estantul, Turkey. <https://www.civilica.com/Paper-ICMHCONF02-112.html>
- Mohseni, A. I., Mousavi, S. H., & Jalali, M.** (2013). The role of entrepreneurship education in entrepreneurial attitudes and general self-efficacy of students, *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 69. ,63-80
- Monavarifard, F., Movahed Mohammadi, H., & Resvanfar, A.** (2012). Examining the effect of curriculum components on students' entrepreneurial spirit, *National Seminars Conference and knowledge management business*, Mazandaran University. <http://www.modir.ir/Articles/4858.aspx>
- Naderi, E., & Seifnaraghi, M.** (2016). *Research methods and its evaluation in human sciences (with emphasis on education)*, Sixth Edition, Fourteenth Edition. TehN: Arassbaran Publishing.
- Noorian, M.** (2007). A content analysis of the Iran first grade literature textbook, *journal of Iranian psychologyst*, 3(12), 357-366
- Rashidi, N., & Roghnejad, M.** (2014). Content evaluation of Farsi language books in the ramework of Bloom's revised classification, *Language prerequisites*, 2(3). 83-106 publisher
- Sabzeh, N.** (2014). *Designing an Entrepreneurship Curriculum in pre-primary school*, PhD thesis. Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.
- Saeidi Mehrabad, M., & Mehtadi, M. M.** (2009). The effectiveness of entrepreneurship education on developing of entrepreneurial behavior, *Quarterly of Development of Workers*, 1(2), 57-73
- Sajjadi, S. S. & Sahraei, R. M.** (2014). Evaluation of curriculum of Farsi language teaching centers from the perspective of non-Iranian Persian students, *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, 4(2).68-87
- Seraji, F., Attaran, M., Naderi, E., & Aliasgari, M.** (2007). Curriculum Design of the Virtual University, *Quarterly Journal of Curriculum Studies*, 2(6).79-118
- Udu, C. S., & Amadi, U. P. N.** (2013). Integrating basic entrepreneurship studies into primary education curriculum: Platform for sustainable national development. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(5). 69-74
- Vaidya, S.** (2014). Curriculum Design for Entrepreneurship Education: An Experimental Project, *Developing Entrepreneurial Life Skills*, pp 53-64
- Yaghoubi Najafabadi, A.** (2010). The necessity of entrepreneurship education at all levels. *Journal of School Counselor Development*, 4. 28-32